

Еліф Шафак — письменниця зі світовим ім'ям, одна з найпопулярніших турецьких авторок. Перекладені понад сорока мовами, її твори друкуються в багатьох міжнародних виданнях, зокрема «*The New York Times*», «*Financial Times*», «*The Guardian*», «*The Independent*», «*La Repubblica*», «*Newsweek*», «*Time*».

Розкішна панорама міста, сповненого таємниць, інтриг і романтики.

The Times

Вони покидали мене. Одне за одним. Чому сталося так, що вони померли, а я дожив до цих похилих літ — то відомо лише Аллахові й нікому, окрім Аллаха. Я щодня згадую Стамбул. Мабуть, люди у цьому місті й зараз ходять дворами тих мечетей, не розуміючи, не помічаючи. Вони, напевно, радо вважатимуть, що будівлі навколо них стоять так іще від часів Нуха. Але це неправда. Їх зводили ми — мусульмани і християни, ремісники і галерні раби, люди і звірі, день за днем. Та Стамбул — місто, що легко забуває. Усе там пишеться на воді, усе, крім витворів мого вчителя, які закарбовані в камені.

Під одним каменем заховав я свою таємницю. Багато часу минуло, але, напевне, вона і нині там, чекає, хто ж її відкриє. Хтозна, чи хтось колись її знайде. А коли і знайде, то чи зрозуміє? Того ніхто не відає, але глибше від підмурівка однієї з будівель, зведених моїм учителем, ховається центр усесвіту.

www.elifshafak.com

www.bookclub.ua
ISBN 978-617-12-3395-9

Учень архітектора
ЕЛІФ ШАФАК

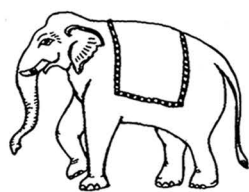
Яскрава реконструкція історії.
Цей приголомшливий роман показує, як
ненависть і заздрощі руйнують світ, а любов
може відбудувати його заново. *Observer*

Учень архітектора

На сьогодні це наймасштабніший за своїм задумом роман Шафак,
найкращий її твір, багатий на образи й деталі. *Independent*

ЕЛІФ ШАФАК

ELIF SHAFAK

The
Architect's
Apprentice

A NOVEL

PENGUIN BOOKS

ЕЛІФ ШАФАК

Учень архітектора

РОМАН

ХАРКІВ **КЛУБ**
2017 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 821.111
Ш30

Жодну з частин цього видання не можна копіювати
або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Перекладено за виданням:

Shafak E. *The Architect's Apprentice : A Novel* / Elif Shafak. —
New York : Penguin Books, 2015. — 464 p.

<http://www.elifshafak.com>

Переклад з англійської *Ганни Яновської*

Літературно-художнє видання

ШАФАК Еліф
Учень архітектора

Керівник проекту *М. Г. Шакура*
Відповідальний за випуск *Н. О. Міщенко*
Редактор *І. М. Давидко*
Художній редактор *А. В. Ачкасова*
Технічний редактор *В. Г. Свляхов*
Коректор *М. М. Куценко*

Підписано до друку 13.06.2017. Друк офсетний.
Гарнітура «Adonis». Ум. друк. арк. 23,52.
Наклад 5000 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано з готових діапозитивів
у друкарні «Фактор-Друк»
61030, м. Харків, вул. Саратовська, 51. Тел.: + 3 8 057 717 53 57

ISBN 978-617-12-3395-9
ISBN 978-0-241-97094-2 (англ.)

© Elif Shafak, 2014
© Hemisro Ltd, видання українською мовою, 2017
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад та художнє оформлення, 2017

Як і ті дивовижні мечеті, що їх зводив Сінан, роман Шафак є ретельно вибудованим творінням фантазії, який водночас і демонструє, і приховує майстерність авторки. Ця книга стане підтвердженням репутації Шафак як видатної письменниці, творчість якої важко окреслити рамками жанрової класифікації та яка не боїться складних питань.

Financial Times

Розкішна панорама міста, сповненого таємниць, інтриг і романтики. Пишнота.

The Times

На сьогодні це наймасштабніший за своїм задумом роман Шафак, найкращий її твір — історія розповідається з такою щирою людяністю, яка, без сумніву, змінить ставлення читача як до можливостей художнього тексту, так і до реальності, сконструйованої навколо нас.

Independent

Шафак відтворює атмосферу давньої Туреччини із неабияким хистом і вправністю... її фантазії на історичні теми, знання міської політики і юнацька допитливість витворюють багату мапу Туреччини, ключем до якої є сама ця книжка.

Guardian

Яскрава реконструкція історії, чудово написана... цей повчальний роман показує, як ненависть і заздрість руйнують, а любов може відбудувати світ заново.

Observer

Розкішний роман: життєвий, інтригуючий, бурхливий, але при тому елегантний, сповнений любові й жорстокості, — на диво живий.

А. Д. Міллер, автор роману «Краплі снігу», що увійшов до короткого списку Букерівської премії

Потужно відтворена Османська імперія часів її розквіту. У центрі оповіді цього захопливого твору — пригоди Джахана і думка про те, що прожити гідне життя так само складно, як і звести прекрасну мечеть, спроектовану Сінаном.

Sunday Times

Шафак неперевершена у відтворенні атмосфери — під її пером однаково оживають і батальна сцена, і бенкетна зала. Шафак — одна з найпопулярніших сучасних романістів Туреччини... стрижнем книжки є сила любові, перед якою всі люди є рівними.

Telegraph

Про авторку

Еліф Шафак — письменниця зі світовим ім'ям, авторка таких творів, як «The Bastard of Istanbul» (серед варіантів назви в перекладах є «Стамбульський підкидень», «Батько і позашлюбний син»), «Сорок правил кохання» і «Честь». Вона — найпопулярніша серед письменниць Туреччини. Твори Еліф Шафак перекладено понад сорока мовами, вона друкується у багатьох міжнародних виданнях, зокрема «The New York Times», «Financial Times», «Guardian», «Independent», «La Repubblica», «Newsweek», «Time». Також є лектором, працює з агенцією «London Speaker Bureau» і з «TED Global». Книжки Еліф Шафак були у довгому списку премій «Оранж», «Бейліз», Дублінської літературної премії, у короткому списку премії «Independent» за художні твори. Мешкає в Лондоні з двома дітьми, має сайт www.elifshafak.com.

*Учням усього світу — ніхто не розповів нам,
що любов є найскладнішим ремеслом*

Із першого погляду тисячосердо тебе покохала.
...Нехай кажуть побожні, що кохання — то гріх,
Хай і так,
То дай же згоріти мені в його полум'ї.

Міхрі-хатун, османська поетка XVI століття

Я весь світ обійшла й не знайшла нічого, що варте любові,
бо рідним своїм я чужа,
бо мене відцурались.

Міра Баї, індійська поетка XVI століття

З усіх людей, що їх створив Господь і спокусив Шайтан, лише небагатьом відкрився Центр Усесвіту, де немає ні добра, ні зла, ні минулого, ні майбутнього, ні «я», ні «ти», ні війни, ні причини воювати — а тільки нескінченне море спокою. Те, що уздріли ці люди, було таке прекрасне, що вони втратили дар мови.

Ангели змилювалися над ними й запропонували їм вибрати одне з двох. Якщо люди бажать повернути собі голос, то вони повинні забути все, що побачили, хоча у глибинах їхнього серця залишиться відчуття втрати чогось важливого. Якщо ж вони прагнуть запам'ятати цю красу, то їхній розум залишиться у полоні такого дурману, що правду від марева їм неможливо буде відрізнити. Тож оті нечисленні, які випадково потрапили в це заповітне місце, не позначене на жодній мапі, повернулися звідти або з бажанням чогось незнаного, або з міриадами питань на вустах. Ті, які бажать віднайти забутий безмір, відтоді зветься закоханими, а ті, які прагнуть знання, — учнями.

Цю притчу розповідав учитель Сінан нам, своїм учням. Він уважно дивився на нас, схиливши голову набік, неначе намагався зазирнути у наші душі. Я знав, що то було лише моє марнославство, яке не личить такій простій людині, як я, та щоразу, коли чув від учителя цю притчу, не сумнівався: він звертається передусім до мене, а не до когось іншого. На мить його погляд затримувався на моєму обличчі — немовби він чогось очікував. Я відводив очі, боячись розчарувати його, не дати йому оте очікуване — хоча що саме, цього я не відаю й досі. Цікаво, що ж учитель бачив у моїх очах? Чи відчував він, що завдяки його навчанню я не матиму рівних, однак через незграбність свою знаю такого нещастя в коханні?

О, коли б я міг повернутися назад і сказати йому, що я настільки ж навчився кохати, наскільки кохався в навчанні! Але якщо я схитрую, то завтра для мене вже кіптиме казан у пеклі, а хтозна, чи те «завтра» уже

не стоїть на моєму порозі, бо я вже старий, як дуб, а ще не зійшов у могилу.

Нас було шестеро: учитель, учні та білий слон. Ми все будували разом: мечеті, мости, медресе, караван-сараї, при-тулки для вбогих і літніх, акведуки... То було так давно, що мій розум згладив у цих спогадах найгостріші кути, перетворив спогади на рідкий біль. Ті образи, що спливають у моїй пам'яті, коли озираюся в минуле, можуть виявитися змальованими уже згодом, аби полегшити почуття провини через те, що я забув багато облич. Однак не забув я жодної із тих обіцянок, що їх ми давали, та не змогли до-тримати. Дивно — обличчя, такі відчутні та видимі, роз-віюються, мов дим, а ті, що зроблені з подиху слова, зали-шаються тривкими.

◆ Вони покидали мене. Одне за одним. Чому сталося так, що вони померли, а я дожив до цих похилих літ, — то відомо лише Аллахові й нікому, окрім Аллаха. Я щодня згадую 12 Стамбул. Мабуть, люди у цьому місті й зараз ходять дво-рами тих мечетей, не розуміючи, не помічаючи. Вони, на-певно, радо вважатимуть, що будівлі навколо них стоять так іще від часів Нуха¹. Але це неправда. Їх зводили ми — мусульмани і християни, ремісники та галерні раби, люди і звірі, день за днем. Та Стамбул — місто, що легко забу-ває. Усе там пишеться на воді, усе, крім витворів мого вчи-теля, які закарбовані в камені.

◆ Під одним каменем заховав я свою таємницю. Багато часу минуло, але, напевне, вона й нині там, чекає, хто ж її відкриє. Хтозна, чи хтось колись її знайде. А коли і знайде, то чи зрозуміє? Того ніхто не відає, але глибше від підму-ривка однієї з будівель, зведених моїм учителем, ховається центр усесвіту.

Агра, Індія, 1632 рік

¹ Ім'я Ноя у мусульманській традиції. (Тут і далі прим. перекл., якщо не вказано інакше.)

Стамбул, 22 грудня 1574 року

Уже перевалило за північ, коли він почув із глибокої темряви люте гарчання. Упізнав його відразу: то подав голос найбільший кіт у султанському палаці — каспійський тигр із Персії, звір із бурштиновими очима й золотавим хутром. У чоловіка завмерло серце від думки, що могло розбудити тигра. У таку пізню годину мали би спати всі — і люди, і тварини, і джини. У місті на семи пагорбах, де вулицями ходить лише нічна варта, нині не спиться лише двом різновидам людей — тим, хто молиться, і тим, хто грішить.

Не спав і Джахан — він працював.

— Праця — то молитва для таких, як ми, — часто казав його вчитель. — Так ми спілкуємося з Богом.

— А як же Він нам відповідає? — одного разу спитав Джахан, коли був іще значно молодшим.

— Дає нам нову роботу, звичайно, — відказав учитель.

«Якщо вірити цим словам, то з Творцем я підтримую дуже близькі стосунки», — подумав собі Джахан, адже він старанно намагався виконувати навіть не одну, а дві роботи. Він був доглядачем слона і креслив плани будівель. Маючи два ремесла, цей чоловік мав лише одного вчителя, якого шанував, яким захоплювався і якого в глибині душі мріяв перевершити. Учителем цим був Сінан, Головний двірський архітектор.

У Сітана вчилися сотні людей, працювали на нього тисячі, а ще більше у нього було послідовників і прибічників. А от власних учнів він мав лише четверо. Джахан пишався належністю до цього кола, та у глибині душі відчував і певне сум'яття. Учителем обрав його — простого служника, скромного погонича слона, — маючи на вибір безліч обдарованих новачків зі школи при палаці. І усвідомлення цього не тішило Джahanове самолюбство, а сповнювало чоловіка тривожних передчуттів. Його мучила думка, що він може розчарувати єдину людину, яка повірила в нього у цьому житті.

Останнім завданням Джахана було спланувати хамам¹. Указівки вчителя були чіткі: мармуровий басейн на підвищенні, який буде підігріватися знизу; усередині стін — витяжки для диму; купол, який тримається на тромпах²; два входи із протилежних вулиць, щоби чоловіки і жінки не бачили одне одного. Тієї зловісної ночі він працював саме над цією лазнею, сидючи за столом із грубих дощок у своїй халупі в султанському звіринці.

Джахан відкинувся назад, уважно придивився до креслень і насупив брови. Хамам здався йому грубим, позбавленим легкості та гармонії. Як завжди, малювати план будівлі було значно легше, ніж проектувати купол. Хоча Джаханові вже минуло сорок років — у цьому віці Мухаммад став пророком — і він був управним у своєму ремеслі, все ж йому було легше рити яму для підмурівка голими руками, аніж мати справу з куполами і стелями. «Якби ж то взагалі можна було без них, — бувало, думав він. — Якби ж то люди могли жити просто неба, без страху і необхідності ховатися, дивилися б на зорі, а зорі — на них».

◆
14

Він уже було зібрався почати нове креслення на папері, потайки взятому в султанських писарів, — і тут знову загарчав тигр. Чоловік напружився, підвів голову і зазмер на місці, прислухаючись. Рик був попередженням — хоробрий, упевнений голос, від якого кров стигла у жилах. Тигр попереджав ворога: не підходь ближче.

◆

Джахан тихо прочинив двері та подивився у морок. Тигр загарчав знову — уже не так гучно, але з такою самою погрозою. І тут здійняли гвалт усі тварини: папуга залемментував у темряві, заревів носоріг, сердито буркнув ведмідь. Поряд рикнув лев, сичанням відгукнувся леопард. Десь на тлі цих звуків відчайдушно затупотіли задніми ногами перелякані кролі. Мавпи, хоч їх і було всього п'ять, здійняли такий галас, як цілий батальйон, — закричали, залемментували. Коні теж заіржали й заходилися тривозно переступати ногами. У загальному хорі Джахан вирізнив і розкотисте вурчання слона: той мляво і коротко подав голос, не бажаючи надто долучатися до загального гвалту. Щось налякало цих створінь. Накинувши на плечі плащ, Джахан схопив лампу і крадькома пройшов у двір.

¹ Турецька лазня.

² Тромп — склепінчаста конструкція у формі частини конуса, зазвичай має вигляд східчастої ніші.

У нічній свіжості були розлиті п'янки пахощі зимових квітів і диких трав. Не встиг чоловік і двох кроків ступити, як побачив кількох доглядачів, які згуртувалися під деревом, перешіптуючись. Помітивши Джахана, вони кинули на нього очікувальний погляд. Але Джахан прийшов не з новинами, а лише із питаннями.

— Що тут коїться?

— Тварини сполошилися, — сказав Дара, доглядач жирафи; голос у нього теж був наполоханий.

— Може, вовк? — припустив Джахан.

Таке вже було. Два роки тому. Одного холодного зимового вечора у місто з гір спустилися вовки, виглядаючи собі здобич і в юдейських, і в мусульманських, і в християнських кварталах. Кілька сіроманців прошигнули і за браму звіринця — Аллах тільки знає, як — і напали на султанських качок, лебедів і павичів, зчинивши гармидер. Потім не один день знадобився, щоби прибрати все закривавлене пір'я з кущів і заростей у звіринцю. Проте нині в місті не лежав сніг, та й особливого холоду теж не було. Те, що стривожило тварин, вочевидь, походило із самого палацу.

— Перевірмо кожен закуток! — озвався Олев, приборкувач левів — здоровань із вогняним волоссям і такими самими закрученими вусами. Без його відома у звіринці не приймалося жодне рішення. Хороброго і міцного Олева шанували всі слуги. Смертний чоловік, якому кориться сам лев, міг навіть викликати дещичю захоплення у самого султана.

Розійшовшись хто куди, доглядачі перевіряли сараї, стайні, загороди, ставки, вербові та залізні клітки, аби переконатися, що жодна тварина не втекла. Здавалося, що всі мешканці султанського звіринця були на місцях. Леви, мавпи, гієни, олені, лисиці, горностаї, рисі, безоарові цапи, дикі коти, газелі, веле-тенські черепахи, козулі, страуси, гуси, дикобрази, ящірки, змії, крокодили, вівери, леопард, зебра, жирафа, тигр і слон.

Коли Джахан зайшов до Чоти — тридцятип'ятирічного білого індійського слона заввишки шість ліктів¹, — то побачив свого улюбленця дуже збудженим і стривоженим; слон

¹ Приблизно 3 метри.

розгорнув вуха, немовби вітрила. Джахан усміхнувся тварині, зі звичками якої був дуже добре знайомий.

— Що таке? Чи небезпеку чуєш?

Поплескавши слона по боці, Джахан запропонував йому жменя солодкого мигдалю, який завжди тримав у своєму поясі.

Чота, який ніколи не відмовлявся від ласощів, закинув горіхи в рота одним рухом хобота, та все ж не зводив очей із брами. Великий звір нахилився уперед, переніс усю вагу на передні ноги — і так застиг, прислухаючись до якихось віддалених звуків.

— Заспокойся, усе гаразд, — мовив Джахан, хоча ні він сам, ні слон по-справжньому не вірили у це.

Повертаючись назад, Джахан зустрів Олева, який умовляв решту доглядачів розходитися спати:

— Ми все обшукали! Нічого немає!

◆ — Але ж тварини... — заперечував хтось.

Олев, кинувши погляд на Джахана, зауважив:

16 — Індієць має рацію. Певно, то був вовк. Хоча я думаю, що шакал. Хай там як, але він уже втік. Лягайте спати.

◆ Цього разу ніхто не заперечував. Киваючи і щось бурмочучи собі під ніс, доглядачі попленталися до своїх сінників — хай яке було їхнє ложе грубе, колюче та вошиве, але теплішого й безпечнішого місця ці люди не мали. Тільки Джахан затримався.

— А ти не йдеш, погоничу? — гукнув йому Като, приборкувач крокодилів.

— Я скоро, — відказав Джахан і кинув погляд у бік внутрішнього двору палацу, звідки почувся дивний притишений звук.

Замість того, щоб повернути ліворуч до своєї халупи з каміння та дерева, він завернув праворуч, до високої стіни поміж двома дворами. Ішов невпевнено, наче чекав приводу передумати і повернутися до своїх креслень. Коли Джахан дійшов до високого бузку в найвіддаленішій частині саду, то помітив якусь тінь. Темну, химерну, настільки схожу на примару, що чоловік ледь не кинувся тікати, аж раптом примара розвернулася і стало видно, що це — Тарас із Сибіру. Цей чоловік, переживши усі пошесті та напасті, найдовше за всіх перебував на службі у звіринці. Тарас бачив, як одні султани відходили, а інші приходили. Бачив, як могутні зазнавали принижень, а ті голови, що носили найпишніші тюрбани, безславно котилися у багнюку. «Тільки

дві речі незмінні на світі, — із посмішкою примовляли слуги, — Тарас із Сибіру та любовні страждання. А все інше має кінець...»

— Це ти, індійцю? — запитав Тарас. — Що, тварини розбудили?

— Так, — відповів Джахан. — А ви зараз чули якийсь звук?

Старий щось буркнув — це могло означати і «так», і «ні».

— Он звідти, — кивнув, витягнувши шию, Джахан. Він подивився на мур перед собою — безформну масу оніксового кольору, що лежала у п'яті. На мить його охопило відчуття, що опівнічна темрява сповнена духів, які стогнуть і плачуть. Від цієї думки чоловік здригнувся.

Глухий удар луною прокотився у дворі, потім застукотів цілий каскад кроків — немов палацом бігла юрба. Десь у надрах замку почувся жіночий зойк — дикий, аж нелюдський — і майже одразу перейшов у плач. Потім ніч розітнув зойк з іншого кутка. Може, то було просто відлуння першого. А за мить усе затихло — так само раптово, як і почалося. Джахан у несподіваному пориві рушив до стіни.

— Куди ти? — прошепотів Тарас, налякано зблискуючи очима. — Туди не можна!

— Хочу дізнатися, що там коїться, — мовив Джахан.

— Не лізь туди, — порадив старий.

Джахан повагався, та хіба що одну мить.

— Я тільки гляну — і одразу повернуся.

— Краще б ти цього не робив, але ти ж мене не слухаєш, — зітхнув Тарас. — Тільки ні в якому разі далі не ходи. Із саду не виходь, іди попід стіною. Чув мене?

— Не хвилюйтеся. Я швидко повернуся — і буду обережним.

— Я тебе почекаю. Поки не повернешся, не лягатиму.

Джахан лукаво посміхнувся:

— Краще б ви цього не робили, але ж ви мене не слухаєте.

Зовсім недавно Джахан із учителем ремонтували кухні в султанському палаці. Також вони разом розширювали гарем — це було украй необхідно, бо ж його населення останнім часом сильно зросло. Щоб не ходити головною брамою, робітники зробили собі коротший шлях, пробивши невеликий прохід у мурах. Поки підвозили кахлі, які десь затрималися в дорозі, діру абияк заліпили саманом і глиною.

Джахан, із лампою в одній руці та палицею у другій, простукував мур, обережно йдучи попід ним. Якийсь час він чув однаково глухий звук. А потім раптово звук став лункіший. Чоловік зупинився. Стоячи на колінах, він щосили штовхнув нижні цеглини. Спочатку вони трималися, потім піддалися. Залишивши лампу, Джахан проповз крізь отвір у сусідній двір.

Місяць розливав моторошне світло трояндовим садом, який нині став трояндовим цвинтарем. Кущі, які навесні вкривалися квітами найясніших відтінків червоного, рожевого, жовтого, тепер стояли прив'ялі, їхнє обтріпане листя блищало під місяцем, сад нагадував дивне сріблясте море. Серце Джахана калатало швидко і гучно, він навіть боявся, що хтось може його почути. Тілом прокотився дроз від згадок про історії з отруєними євнухами, задушеними дружинами, візирами, яким було відрубано голови, і мішками, які ще звивалися, коли їх скидали в Босфор. У цьому місті деякі цвинтарі були на пагорбах, а деякі — в морі, на глибині сотень сажнів.

◆

18

◆ Перед ним стояло вічнозелене від сотень хусток, стрічок, підвісок і шнурів на гіллі Дерево бажань. Якщо котрась молодша дружина чи одаліска в гаремі має таку таємницю, поділитися якою може тільки із самим Аллахом, то вона просить євнуха прийти сюди із якоюсь дрібничкою, яка їй належить. Цей предмет буде повішено на гілку поряд із ще чимось. Оскільки прагнення однієї жінки часто суперечать прагненням іншої, то дерево повнилося взаємовиключними благами і протилежними бажаннями. А проте саме в цю пору, коли його листям шурхотів легкий вітерець, дерево мало дуже сумирний вигляд. Власне, сумирний настільки, що Джахан не втримався і пішов у його бік попри обіцянку, дану старому Тарасові.

До кам'яної будівлі попереду було не більш як тридцять кроків. Наполовину схований за стовбуром Дерева бажань, Джахан дуже повільно визирнув — і одразу сховався назад. Щоб наважитися визирнути знову, йому знадобилося якусь мить збиратися з духом.

Із дюжину глухонімих метушилися туди й сюди, підбігали то до одного виходу, то до іншого. Кілька з них несли щось схоже на мішки. Смолоскипи в їхніх руках креслили у повітрі

бурі смуги, а щоразу, коли шляхи двох смолокипів перетиналися, тіні на мурах видовжувалися.

Не знаючи, як розуміти цю картину, Джахан метнувся до задньої частини будівлі, відчуючи запах жирної землі, а кроки його були такими ж нечутними, як і повітря, що він вдихав. Джахан зробив півколо, дійшовши до якихось дверей із дальшого краю. Як не дивно, там не було охорони. Не замислюючись, Джахан увійшов. Коли б він задумався над тим, що робить, його скрутило б від жаху, і він це розумів.

Усередині було вогко і холодно. Навпомацки у напівтемряві він просувався уперед, хоча відчував поколювання в потилиці, де волосся стало сторчма. Шкодувати було запізно. Назад дороги вже не було: Джахан міг іти лише вперед. Тулячись до стіни, він протиснувся у тьмяно освітлену кімнату. Чоловік розирнувся: столи, інкрустовані перламутром, на кожному — скляна чаша; дивани з подушками, дзеркала у різьблених позолочених рамах, килими від самої стелі — а на підлозі оці мішки, в яких щось лежить.

Джахан кинув швидкий погляд назад: там нікого не було; потім поволі посунув уперед, доки його увагу привернуло дещо таке, від чого в нього кров застигла, — рука. Біла і гладенька, вона лежала на холодному мармурі під купою тканини, як убита пташка. Немов під владою якоїсь зовнішньої сили Джахан розв'язував джутові мішки один за одним і наполовину відкривав їх. Він моргав — його очі відмовлялися сприймати те, що серцем Джахан уже зрозумів. Ні, не мішки, то були зовсім не мішки. Це були мертві тіла. Дитячі тіла.

Їх було четверо, всі хлопчики, і вони лежали один біля одного від найбільшого до найменшого. Найстарший був підлітком, а наймолодший — іще немовлям. Пишне вбрання на них хтось акуратно поправив, шануючи нащадків високого роду. Погляд Джахана упав на найближчий труп — світлошкірого, ще рум'яного хлопчика. Він подивився на лінії дитячої руки. Вигнуті, похилі лінії переходили одна у другу, наче малюнки на піску. І яка ж ворожка в цьому місті, подумав Джахан, могла б передбачити таку наглу і печальну смерть дітям такого шляхетного роду?

Здавалося, діти сплять. Їхня шкіра немовби світилася ізсередини. Джахан усе не міг звільнитися від думки, що ні, на-

справді вони не загинули. Вони перестали говорити, рухатися, перетворилися на щось, недоступне його розумінню, але ж вони усе усвідомлюють, бо вираз їхніх облич міг бути й усмішкою.

Джахан так і стояв там, його руки і ноги тремтіли, він не міг зрушити з місця. Тільки звук кроків, які наближались, вивів його із заціпеніння. Зібравши останні сили, він поклав тіла так, як вони лежали раніше, і метнувся у закуток, де сховався за килимом, що звисав від стелі до підлоги. За мить у кімнату зайшли глухонімі та принесли ще одне тіло. Швиденько поклали його поряд із рештою.

І раптом один із них помітив, що з крайнього трупа сповзла тканина. Підійшов ближче, роззирнувся. Не певний, чи вони самі так усе залишили, чи хтось прокрався до кімнати, коли вони вийшли, від дав знак іншим. Ті також зупинилися. Разом почали обнишпорювати кімнату.

20

Сам-один, у кутку, де тільки килим відділяв його від убивць, Джахан затамував подих від страху. Оце й усе, подумав він, оце й усе. Якою брехнею, яким обманом здійнявся він так високо. Не без печалі згадав він про лампу, яку залишив у саду, що вона миготить там зараз під вітром. Сльози забриніли в його очах від думки про слона і про вчителя: обидва, напевне, зараз мирно сплять. Потім він згадав про жінку, яку кохав. Вона та всі інші безпечно дивляться сни у своїх ліжках, а його зараз уб'ють лише за те, що він опинився там, де не мав опинитися, і побачив те, чого не мав побачити. А все через допитливість — цю безсоромну, безмежну цікавість, яка завжди приносила йому тільки лихо. Джахан мовчки проклинав себе.

Отаке красивими літерами слід написати на його могилі:

*Тут спочива чоловік, якого цікавість занастила,
Доглядач тварини і архітекторів учень.
Помолись, перехожий, за душу дурня цього.*

На жаль, поряд не було нікого, кому можна було б передати цю свою останню волю.

Того самого вечора на іншому кінці Стамбула не спала кахья¹, вона перебирала чотки пальцями однієї руки. Щоки її були зморшкуваті, немов родзинки, худорлява постать горбилася, від старості ослаб зір. Однак у домі свого пана жодна дрібниця не уникала її ока. Кожен закуток, кожна тріщина, крива петля у дверях, рипуча сходинка... Ніхто під цим дахом не знав будинок так добре, як вона, і ніхто не був так, як вона, відданий своєму пану та володарю. У цьому стара кахья не сумнівалася.

Довкола було тихо, тільки з кімнат слуг долиняло хропіння. Час від часу її вухо вловлювало тихий, ледь-ледь помітний подих із-за зачинених дверей бібліотеки. Там спав Сінан після того, як знову засидівся за роботою допізна. Зазвичай від проводив вечори із родиною, йшов вечеряти в гаремлик², де жила його дружина з дочками й куди ніколи не заходив жоден учень. Але нині, як і багато ночей до того, підкріпившись після цілоденного посту³, він повернувся до своїх креслень і заснув посеред книжок і сувоїв у кімнаті, яка перша в цьому великому, просторому будинку зустрічала сонце. Кахья приготувала йому там ложе: постелила мату на килимі.

Дуже багато він працює, а йому вже вісімдесят п'ять років. У такому віці чоловікові годиться відпочивати, добре їсти і молитися в оточенні дітей та онуків. А ті сили, які ще лишаються в його тілі, йому належить використовувати на паломництво до Мекки; коли ж він загине дорогою — то й на краще для його душі. Чому господар не готується до майбутнього життя? А якщо готується, то що йому робити на будівництві, нащо бруднити пилом і землею свої гарні каптани? Подумки сварячи господаря за неналежну його рокам працьовитість і недбалість у справах душі, кахья також сердилася й на султана та кожного із візирів, які змінювали одне одного, — як вони можуть змушувати чоловіка так тяжко працювати? —

¹ Головна служниця в домі.

² Жіноча половина дому.

³ Дія відбувається в Рамадан — місяць посту, упродовж якого мусульмани не їдять і не п'ють протягом світлового дня.

а ще на Сінанових учнів за те, що вони не знімуть зайвий тягар із плечей її пана. От ледачі хлопці! Та й хлопцями їх уже й не назвати. Вона їх знала ще відтоді, як вони були зеленими новачками. Нікола — найбільш обдарований, але й найсором'язливіший; Давуд — серйозний, охочий до роботи, але нетерплячий; Юсуф — німий і потайний, наче густий непрохідний ліс; і оцей індієць Джахан, який тільки й питає: «А чому так? А як це влаштоване?» — а відповідей майже не слухає.

Замислившись і заглибившись у молитву, кахья якийсь час дивилася углиб себе, у те бездонне провалля, що лежало в її очах. Великий, вказівний і середній пальці дедалі повільніше перебирали бурштинові намистини. Повільніше й бурмотіла вона: «*Альхамду ліл-ляхі¹, Альхамду ліл-ляхі...*» Голова її почала хилитися, рот тихо відкрився.

◆ Чи за мить, чи за годину — кахья того не могла сказати — її розбудив якийсь далекий шум. Цокіт копит бруківкою. Вулицями мчала якась коляска, і, судячи зі звуку, прямувала вона до їхнього будинку. Дім Сінана був єдиним житлом у цьому провулку, який закінчувався глухим кутом. Якщо коляска заверне за ріг — то їхати вона може тільки сюди. Кахья здригнулася: її спиною пробіг раптовий холод.

22

Промовляючи молитву проти нечистих духів, жінка швидко, попри поважний вік, підвелася. Короткими кроками збігла вона сходами, потім вийшла коридорами у внутрішній двір. Духмяний сад зі ставком, поділений на підвищені тераси, сповнював радістю серце кожного гостя. Господар зробив його сам, провів воду до будинку з особливої згоди султана — чим викликав заздрість і обурення ворогів. Тепер водяне колесо мирно оберталось, і рівне дзюрчання води тішило стару своєю постійністю та передбачуваністю, яких так бракує в житті.

Над нею місяць, срібний серп, сховався за хмару — і на мить срібло перетворилося на сирій сланець, а небо і земля з'єдналися. Праворуч, понад стежкою на крутому схилі, був великий гайок, а далеко внизу лежав *боштан*, де вирощували всіляку зеленину й городину. Стара повернула на іншу стеж-

¹ Істинне поклоніння належить тільки Аллаху (*араб.*).

ку, прямуючи вище, до внутрішнього двору. З одного боку від неї стояв колодязь, вода у якому була крижана і взимку, і влітку. У протилежному кінці розташувалися вбиральні. Вона обминула їх, як завжди. Джини гуляють там весілля, і той, хто гупої ночі потурбує їх, стане калікою до самого Судного дня та буде проклятий аж до сьомого коліна. Оскільки користуватися нічним горщиком кахья не любила ще дужче, ніж ходити поночі до вбиральні, то після сутінків стара уже нічого не їла і не пила, щоб тіло її не підвело.

Збентежена, вона підійшла до вуличної брами. Від трьох речей у житті вона не очікувала добра: від чоловіка, який запродав свою душу Шайтану, від жінки, яка пишається своєю вродою, і від таких нічних новин, які не можуть дочекатися ранку.

Невдовзі коляска зупинилася по той бік високого муру. Кінь форкнув, почувися важкі кроки. Кахья відчула у повітрі запах поту — чи то кінського, чи людського, точно сказати не могла. Старій не терпілося дізнатись, хто ж це примчав серед ночі.

Спочатку їй було потрібно сім разів повторити суру Аль-Фаяк:¹ «Шукаю захисту в Господа світанкової зорі від зла Його творінь і від зла темряви, коли вона настає, і від зла чарівниць, що дмухають на вузли...»

Тим часом невідомий посланець стукав у двері. Ввічливо, проте наполегливо. Такий стукіт може перейти в різке грюкання, якщо якийсь короткий час лишити його без відповіді, — і справді, скоро так і сталося. Слуги, які щойно попрокидалися, побігли в сад одне за одним, із лампами в руках, накидаючи хустки поверх нічного вбрання. Не в силах довше зволікати, кахья промовила: «Бісміллях аль-Рахман аль-Рахім!»² — і відімкнула засув.

Незнайомиць постав перед нею, коли місяць ковзнув за хмари. Кремезний, присадкуватий, судячи з розрізу очей, татарин. У нього на перев'язі висіла шкіряна фляга, чоловік три-

¹ Інша назва цієї сури — «Світанкова зоря». (Тут і далі цитати з Корану подаються за перекладом М. М. Якубовича.)

² Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!

Від авторки

Я не можу точно сказати — автор обирає тему чи тема якимсь чином шукає собі автора. Принаймні для мене з романом «Учень архітектора» вийшло скоріше друге, ніж перше. Ідея цієї книжки виникла в мене якоїсь сонячної надвечірньої пори в Стамбулі, коли моє таксі стояло в заторі. Я визирала у вікно, хмурилася, уже спізнившись на зустріч, аж тут мою увагу привернула мечеть на березі моря по другий бік дороги. То була Молла Челебі — одне з менш відомих прекрасних творінь Сінана. Біля мечеті сидів малий циганчук і бив, як у барабан, у велику перевернуту бляшанку. Я подумала, що коли затор не рушить ближчим часом, то я можу просто взятися й писати історію, де діятимуть архітектор Сінан і цигани. Потім машина рушила, і я геть забула про цей задум, аж тут через тиждень отримала поштою книжку. У посилці від хорошого друга була праця Гюлру Неджиполу «Доба Сінана: Архітектурна культура в Османській імперії». У ній мою увагу особливо привернула одна ілюстрація — картина, де був зображений султан Сулейман, високий і повний у пишному каптані. Але над усе заінтригували мене фігури на задньому плані: слон із погоничем перед мечеттю Сулейманіє; вони зазмерли на краю картини, неначе ось-ось із неї втечуть, не певні того, що вони роблять в одній рамі з султаном і будівлею, що мала його обезсмертити. Я не могла відвести очей від того образу. Історія мене знайшла.

446

Пишучи цю книжку, я намагалася зрозуміти внутрішній світ не лише Сінана, а й його найважливіших учнів, робітників, рабів і тварин, котрі були на будові поряд із ним. Однак найскладніша річ, коли пишеш роман про митця, який жив так давно і створив так багато, як Сінан, — це відтворення часу. Мечеть будувалася від семи до дев'яти років, а Сінан створив понад 365 споруд різних розмірів. Тож, заради швидкості оповіді, я вирішила відкинути сувору хронологію і створити власний хід часу, в який впліталися б дійсні історичні події. Наприклад, насправді Міхрімач вийшла заміж у сімнадцять років,

але я хотіла видати її пізніше, щоб вони із Джаханом довше пробули разом. Її чоловік Рустем-паша помер у 1561 році; однак, заради сюжету, я потримала його в живих трохи довше. Капітан Гарет — фігура повністю вигадана, але він є збірним образом європейського моряка, який приєднався до османського флоту й османських моряків, які перекидалися то на один бік, то на інший. Їхні історії ще не розказані.

Рішення ввести в оповідь Такіюддіна раніше, ніж він робив певні речі насправді, — теж свідоме. Власне, він став Головним двірським астрономом султана Мурада. Але мені була важлива доля обсерваторії, тож довелося пересунути дату смерті Великого візира Соколлу. Художник Мельхіор і посол Бусбек — історичні постаті, вони прибули до Стамбула приблизно в 1555 році, але моменти їхнього прибуття й відплиття я домислила. У кількох книжках мені випадало бачити згадки про групу турецьких архітекторів у Римі, але так і не зрозуміло, що саме вони там робили. Я вирішила зробити так, щоб то були учні Сінана Джахан і Давуд. У Відні справді мешкав слон Сулейман, чию історію блискуче розповів Жозе Сарамагу в книжці «Подорож слона».

Урешті, цей роман — витвір уяви. Однак історичні події і справжні люди вели мене в цій оповіді й надихали. Я дуже багато взяла гарного й корисного в багатьох джерелах англійською і турецькою мовами — від «Турецьких листів» Ожье Гізеліна де Бусбека до праці «Стамбул у шістнадцятому столітті: місто, палац, повсякденне життя» Метіна Анда.

— Нехай світ біжить, немов вода, — бувало, казав Сінан. І я дуже сподіваюся, що й ця оповідь потече до серця читача легко, ніби вода.

Еліф Шафак
www.elifshafak.com
twitter.com/Elif_Safak

Подяки

Я сердечно дякую ось таким прекрасним людям: Лорні Оуен за читання першої редакції роману й чудові зауваги; Донні Поппі за проникливі пропозиції й незамінну допомогу; Кейт Тейлор за мудрість і терпіння; Анні Рідлі за підтримку й усмішку; Герміоні Томпсон за душевну щедрість — і чудовій британській команді видавництва «Penguin».

Я особливо зобов'язана двом редакторам по обидва боки Атлантики: Венечії Баттерфілд і Полу Словаку. Працюючи з вами, відчуваючи розумовий і душевний зв'язок, спільну пристрасть до історії та оповідей, я була щаслива — це для мене честь і добра наука. Гарний редактор для романіста — це справжнє благословення, а в мене подвійне благословення, бо гарних редакторів два.

448

Спасибі моєму головному агентові Джонні Джеллеру, який, без сумніву, — мрія кожного письменника. Він слухає, розуміє, підтримує і все знає. Дейзі Мейрік, Кірстен Фостер і команді світового авторського права в агенції Кертиса Брауна — ви просто неперевершені. Я також хочу подякувати Панкаджеві Мішрі й Тіму Стенлі за зауваження й розмови на ранніх стадіях створення роману і Камілі Шамсі — за ім'я для білого слона. Велика моя подяка Гюлру Неджиполу, яка надзвичайно мені допомогла і своїм особистим поглядом на історію, і чудовою працею про архітектуру Сінана. Особлива подяка Угуру (Ігору) Канбілену і незрівнянній Меріч Мекі!

Важко переповісти словами, наскільки я вдячна Еюпові, який знає, що я — жахлива дружина, і, дуже ймовірно, не має жодних надій на те, що я виправлюся, але з невідомих мені причин і досі лишається поряд. І, звичайно, я дуже-дуже дякую Зельді й Захіру.

Цей роман був уперше надрукований у Туреччині, хоча спочатку я написала його англійською. Тож я надзвичайно дякую читачам з усіх суспільних верств, які коментували цю книжку і її героїв і, на моє диво, сприйняли Чоту як незаслужено забутого героя минувшини.

Еліф Шафак
Листопад 2014 р.